

СИСТЕМА ОСОБИСТИХ ПРАВ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ПРИРОДНЕ ІСНУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ В ПРОЕКТІ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Конституція України у ст. 3 визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю в Україні [2]. Ці приписи Конституції України та положення ч. 1 ст. 1 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), в яких визначення предмета цивільно-правового регулювання розпочинається з особистих немайнових відносин [6] є свідченням того, що в системі державних пріоритетів та цивільних відносин Україна на перше місце ставить людину та її особисті блага. Такий підхід відповідає міжнародним стандартам прав людини, нормам та принципам, які закріплені у Загальній декларації прав людини 1948 р. [1] та інших нормативно-правових актах.

Регламентація особистих немайнових прав на рівні цивільного законодавства здійснюється нормами Книги другої ЦК України «Особисті немайнові права фізичної особи» і є результатом адаптації норм цивільного законодавства до загальноєвропейських стандартів, де основним мірилом права є людина та непорушність її прав і свобод [7, с. 16]. Особливе значення в системі особистих немайнових прав належить тим правам, які забезпечують природне існування фізичної особи. Важливо наголосити: переважна більшість цих прав є природними правами, які, відповідно, виникають з моменту народження людини.

Глава 21 «Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи» ЦК України містить тринадцять статей, кожна з яких присвячена регулюванню окремого виду особистого немайнового права, яке забезпечує природне існування фізичної особи (статті 281 – 293). У Проекті Цивільного кодексу України (далі – Проект ЦКУ) норми, які присвячені особистим правам, що забезпечують природне існування фізичної особи, розміщені у главі 18 (статті 300 – 314). Кожна стаття, як і в ЦК України, визначає правове регулювання окремого виду прав. Таких статей налічується п'ятнадцять [4].

Аналіз положень глави 18 Проекту ЦКУ дає підстави для висновку, що розробники залишили незмінними найменування таких видів особистих прав як «право на життя», «право на усунення небезпеки, яка загрожує життю та здоров'ю», «право на донорство» та «право на сім'ю». Водночас, що стосується їхньої правової регламентації, то вона зазнала суттєвих змін. Так, положення частин 3, 5-7 ст. 281 «Право на життя» ЦК України, стали підґрунтям для виокремлення нових особистих прав фізичної особи, а саме: «репродуктивних прав» (ст. 305) та «права на участь у медичних, медикобіологічних, наукових та інших дослідженнях або експериментах»

(ст. 307). Такий підхід свідчить, що розробники застосували щодо «права на життя» принцип «роз'єднання», в основі якого виокремлення нових особистих прав, які включені до змісту єдиного особистого немайнового права, закріпленого в ЦК України. Відповідно до ст. 300 Проекту ЦКУ, до змісту права на життя можна віднести такі складові елементи: невіддільність життя від людини; заборона свавільного позбавлення життя людини; заборона задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя; заборона всіх видів евтаназії; заборона задоволення заходів асистованого самогубства.

Ще однією із особливостей оновлення цивільного законодавства, яка застосована в процесі рекодифікації положень ЦК України загалом, і Книги другої, зокрема, є редакційна правка положень ЦК України, яка включає їх «укрупнення», в основі якого – об'єднання в одній статті положень різних правових норм, які регламентують близькі за змістом права. Так, положення про «право на охорону здоров'я» знайшли своє відображення у ст. 303 «Право на здоров'я», а основні приписи, які регламентували «право на медичну допомогу» та «права фізичної особи, яка перебуває на стаціонарному лікуванні у закладі охорони здоров'я», редакційно перенесено до ст. 304 «Право на медичну та/або реабілітаційну допомогу». Важливо наголосити, що йдеться не про абсолютне копіювання норм ЦК України, а про їх оновлення, яке здійснено з урахуванням сутнісних характеристик відповідного особистого права фізичної особи і, як наслідок, об'єднання в одне особисте право тих прав, яким в ЦК України відводиться самостійне значення.

Щодо окремих видів особистих прав, то їх найменування були дещо змінені. Йдеться про «право на свободу», яке перейменовано в «право на свободу природного існування». У найменуванні «право на особисту недоторканність» слово «особисту» замінено на «тілесну». «Право на опіку або піклування» отримало назву «право на опіку, піклування або помічництво», а «право на безпечне для життя і здоров'я довкілля» запропоновано перейменувати на «правом на особисту безпеку».

Обґрунтованим видається підхід розробників щодо перенесення «права на інформацію про стан свого здоров'я» та «права на таємницю про стан здоров'я» у §2 «Особисті права, що забезпечують поінформованість фізичної особи (інформаційні права)» глави 19 «Особисті права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи», та їх перейменування на «право на медичну інформацію» (ст. 329) та «право на медичну таємницю» (ст. 330) відповідно. Аргументом на користь цього підходу слугує те, що об'єктом зазначених прав є інформація, а саме такий її різновид як медична, яка включає інформацію про стан здоров'я фізичної особи, у тому числі відповідні медичні документи, що стосуються її здоров'я (ст. 39 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [3]).

Окремо слід звернути увагу на доповнення системи особистих прав, які забезпечують природне існування фізичної особи трьома новими правами. Йдеться про «право на гідність», «право на шанобливе ставлення до тіла померлої особи» та «право на психічну недоторканність». Щодо «права на гідність», то можна зробити припущення, що його підґрунтям стала ст. 297 «Право на повагу до гідності та честі» ЦК України, а також сутність «гідності» як правової категорії, зміст якої роз'яснюється таким чином: «...під гідністю слід розуміти визнання цінності кожної фізичної особи як унікальної

біопсихосоціальної цінності» [5]. Саме тому в системі особистих прав «право на гідність» отримало правову регламентацію у ст. 301, одразу після «права на життя».

Підсумовуючи, можна зазначити, що глава 18 Книги другої Проекту ЦКУ, яка окреслює систему особистих прав, що забезпечують природне існування фізичної особи, в процесі оновлення цивільного законодавства, зазнала як кількісних, так і сутнісних змін, які виявляються у такому:

- кількість особистих прав, що забезпечують природне існування фізичної особи збільшилася із тринадцяти до п'ятнадцяти;

- базисом системи послужили особисті права, що закріплені у главі 21 ЦК України, які забезпечують виключно фізіологічне (природне) існування фізичної особи;

- принцип «укрупнення» особистих прав дозволив розробникам об'єднати в одне особисте право ті права, яким в ЦК України відводиться самостійне значення;

- принцип «роз'єднання» особистих прав забезпечив можливість доповнити систему новими особистими правами, які на сьогодні включені до змісту єдиного особистого немайнового права.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 25.03.2026).

3. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України № 2801-XII від 19.11.1992 р. (дата оновлення 11.02.2026). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>.

4. Проект Цивільного кодексу України: законопроект № 15150 від 09.04.2026 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69837>.

5. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 № 1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#top (дата звернення: 01.04.2026).

6. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV (дата оновлення 01.02.2026). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 09.04.2026).

7. Юркевич Ю. М., Дутко А. О. та ін. Особисті немайнові права особи: навч. посібник / за ред. А. О. Дутко. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 444 с.